

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/85878>

Please be advised that this information was generated on 2019-04-20 and may be subject to change.

ongekende proporties aan wanneer PB na de oorlog de mythe van de oorlogsheld creëert, waar we volgens Van der Zijl met zijn allen zijn ingetuind.

Zo ver gekomen houdt de biografie het voor gezien. In een interview in *NRC Weekblad* verklaart zij waarom: 'Door die Duitse geschiedenis kon ik hem begrijpen. Daarna was mijn nieuwsgierigheid op.' Bij menige lezer zal de nieuwsgierigheid juist beginnen wanneer hij als

Prins der Nederlanden deel wordt van onze vaderlandse geschiedenis, waaraan hij ruim een halve eeuw lang een schilderachtige bijdrage levert, die nog talloze vragen oproept.

L.J. Giebels

Historicus te Breda

Bevolkingshistorici in België en Nederland hebben sinds 2005 hun krachten gebundeld in een door FWO-Vlaanderen gefinancierde wetenschappelijke onderzoeksgemeenschap (WOG) Historische Demografie. Dat leidde tot veel interessante studiedagen en workshops die zowel aan ervaren wetenschappers als aan promovendi een podium

boden. De hier besproken bundel komt voort uit zo'n studiedag. Organisatoren Jan Van Bavel en Jan Kok kozen als onderwerp het tijdperk tussen de twee wereldoorlogen. Deze korte periode was getuige van een enerverende botsing op vele maatschappelijke terreinen tussen de roep om vernieuwing enerzijds en het beroep op traditie anderzijds. Voor demografisch geïnteresseerden komt dit naar voren in de zogenaamde 'bevolkingskwestie'. Met enige verbazing constateren Van Bavel en Kok dat de onderwerpen die speelden in deze kwestie, ook tegenwoordig op de maatschappelijke agenda staan. Zo werd met zorg gesproken over de daling van de vruchtbaarheid die tot afname van de bevolking zou leiden. Merkwaaardig genoeg werd er terzelfdertijd overigens gewaarschuwd voor dreigende overbevolking. Ook de vergrijzing zou de levenskracht van de bevolking aantasten en ten slotte zag men ook toen de mogelijke problemen rond internationale migratie. Zou een aantasting van het westerse bloed niet leiden tot een nog verdere 'kwaliteitsdaling' van de bevolking?

Tegen deze achtergrond werd een boek gecomponeerd dat uit drie delen bestaat. In deel 1 staan drie bijdragen (van Erik Buyst, Hein Klemann en Jan Willem Drukker) die nog eens de oorzaken van de economische depressie voor het voetlicht brengen. Alleen Drukker sluit expliciet aan bij de thematiek van het boek door de demografische achtergronden van de crisis te duiden. Deel 2 en 3 handelen over de (bedreiging van de) kwaliteit van de

NIEUWSTE TIJD

'De levenskracht der bevolking'

Jan Kok en Jan van Bavel eds., De levenskracht der bevolking. Sociale en demografische kwesties in de Lage Landen tijdens het interbellum (Universitaire Pers Leuven; Leuven 2010) 448 p., krt., tbl., €55,- ISBN 9789058677891

bevolking. Die dreiging kan uit getalsmatige zowel als uit kwalitatieve richting komen. Onder de titel 'Geboortebeperving en het risico van ontvolking' maken vier artikelen duidelijk hoe fundamenteel de strijd was tussen het neo-malthusianisme en hun bestrijders. Dat leidde bijvoorbeeld tot grote regionale verschillen in vruchtbaarheid die volgens Hans Knippenberg

en Sjoerd de Vos vooral een gevolg waren van de verzuiling en veel minder een effect waren van de crisis. Paul Klep trekt net ten strijde tegen deze visie. Niet religie, beweert hij, maar de overgang van *family economy* naar *family consumer economy* bepaalde het relatieve niveau van vruchtbaarheid.

De twee volgende hoofdstukken buigen zich over echtparen die kinderloos waren of slechts één kind hadden. Voor Nederland wordt dit verschijnsel onderzocht door Jan Van Bavel en Jan Kok, voor België door Jan Van Bavel en Anneleen Baerts. In beide landen blijkt de invloed van religie doorslaggevend. In elk geval kunnen verschillen in vruchtbaarheid niet verklaard worden door de economische crisis. In tegenstelling tot de studies van Knippenberg/De Vos en Klep gebruiken deze auteurs gegevens op individueel niveau, waardoor ze veel verfijnder kunnen meten welke factoren een onafhankelijke invloed hebben op het demografisch gedrag.

Deel 3 van deze bundel is van een geheel andere orde en zeker voor de gemiddelde historicus gemakkelijker toegankelijk. Hier gaat het immers om de kwaliteit van de bevolking, onder de titel 'De strijd tegen degeneratie en losbandigheid'. Peter Scholliers toont dat het begrip 'goede voeding' in deze periode evolueerde van voldoende naar gezonde voeding. Zo ergens, dan lag hier de taak van de huisvrouw. Zij was niet alleen verantwoordelijk voor de omvang van de bevolking (deel 2), maar ook voor de kwaliteit ervan. Wanneer we over kwaliteit van de bevolking

spreken, ligt eugenetica om de hoek. Leo Lucassen laat indringend zien hoe ongegeneerd gewerkt kon worden aan een situatie waarin 'zwakken' minder reproductief zijn dan de zogenaamd 'sterken'. Hij vraagt zich af waarom sociaal-democraten in Zweden wel met een sterilisatieprogramma kwamen en dit in de Lage Landen taboe was. Een vergelijkbaar onderscheid tussen goed en kwaad treft Patricia Van den Eeckhout bij de beschrijving van armen. In haar bijdrage over de strijd tegen krotwoningen in België constateert ze dat de elite op deze manier een onderscheid wil maken tussen mensen die het slachtoffer zijn van maatschappelijke wantoestanden enerzijds en gedegeneerde profiteurs anderzijds.

De drie laatste bijdragen hebben alleen België als onderwerp, alhoewel de behandelde problematiek meer algemeen is. Eerder wees Scholliers al op de prominente positie van de huisvrouw in de bewaking van de kwaliteit van de bevolking. Hoe nu als een vrouw ongehuwd bleef? Leen Van Molle toont de lezer hoe deze groep ongewild inspeelde op de angsten van mensen die de dalende vruchtbaarheid als gevaar zagen. De heikele positie van meisjes, vooral loonarbeidsters, voor ze huisvrouw wer-

den, is het onderwerp van Margo De Koster. De zedelijkheidsrisico's van de moderne tijd dwongen de overheid tot beschermende maatregelen. Vond die overheid zelf. De angst voor afnemende kwaliteit van de bevolking vond logischerwijze ook zijn weerslag in de migratiepolitiek. Uit Frank Caesteckers bijdrage over het immigratiebeleid in België wordt duidelijk hoe vreemdelingenangst en economische behoefte aan bepaalde beroepsgroepen met elkaar streden.

Wanneer we over het Interbellum lezen, handelt het meestal over de politieke (opkomst nazisme en fascisme) en economische (crisis) aspecten van die tijd. *De levenskracht der bevolking* laat vanuit verschillende perspectieven zien welke existentiële angsten de overheden en bevolkingen van de Lage Landen kwelden en hoe dit leidde tot discussies die ook begin eenentwintigste eeuw weer uiterst actueel zijn. Dat maakt dit boek tot een aanrader, niet alleen voor historisch-demografen.

Theo Engelen

Radboud Universiteit Nijmegen

Wie was goed en wie was er fout in de Tweede Wereldoorlog? Dit is een van de meest gestelde vragen in de bezettingsliteratuur. Ook in *De Oorlog* komt deze vraag aan de orde. In het hoofdstuk (en de aflevering) 'Keuzes en dilemma's' laten Ad van Liempt en Rob Trip neef en nicht Folmer aan het woord. Jan Folmer, die bij een NSB-familie woonde, meldde zich tijdens de bezetting bij de Waffen-SS – naar eigen zeggen om te bewijzen dat hij geen lafaard was. Hij vocht aan het Oost-Front tegen communisten en dat deed hij na de oorlog weer in Korea. Jans nicht, Joke, kwam per toeval als koerierster in het verzet terecht. Vanwege haar activiteiten in de pilotenhulp werd ze door Sicherheitsdienst opgepakt en ter dood veroordeeld. Door toeval ontkwam ze aan haar executie. Op de vraag aan Joke wat ze gedaan zou hebben als zij in een NSB-gezin had gezeten antwoordt ze in *De Oorlog*: 'Dan was ik misschien ook wel de verkeerde kant opgegaan. Vast wel, want dan had ik alleen maar vanuit hun gezichtspunt gekeken naar de wereld.' 'Jan en Joke Folmer', zo vervolgt Van Liempt, 'twee mensen uit één familie – zomaar een

NIEUWSTE TIJD

Een nieuwe geschiedenis van de Duitse bezetting

*Ad van Liempt (m.w.v. Hans Blom),
De Oorlog (Balans; Amsterdam 2009)
501p., ill., €29,95
ISBN 978 94 6003 188 5*

*De Oorlog (Just Presentatie/NPS
televisie 2009) 5 DVD's, 450 minuten,
€29,99 EAN 8 717344 739313*

voorbeeld van hoe grillig het lot kon bepalen wat er met mensen in de Tweede Wereldoorlog kon gebeuren.'(p.117)

Is dat zo? Het is merkwaardig dat Jans keuze – min of meer uit overtuiging – voor De Waffen-SS zondermeer geaccepteerd wordt, terwijl Joke gevraagd wordt wat zij in het geval van haar neef gedaan zou hebben. De mogelijkheid dat Joke uit overtuiging voor de goede zaak koos wordt, ook door haarzelf, buiten beschouwing gelaten. Slechts het toeval is hier verantwoordelijk. Wellicht proberen de makers van *De Oorlog* zo te voorkomen dat ze in goed-fout-schema's terecht komen. Dat werd Lou de Jong, de eerste directeur van het RIOD en auteur van *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, verweten. Zijn opvolger Hans Blom heeft altijd geprobeerd de bezetting uit dit goed-fout-denken te halen. De medewerking van Blom aan *De Oorlog* is hier het zichtbaarst. Dat blijkt ook aan de ruimte die Van Liempt aan het verzet besteedt: precies twee pagina's. Hij schrijft: 'Het is praktisch onmogelijk hier een compleet overzicht te geven van de acties van het Nederlands verzet.' (p.154) Misschien wel, maar er is